

Program ekonomskih reformi Crne Gore

1

dr Bojana Bošković

Program ekonomskih reformi

- ❖ Program ekonomskih reformi (PER) je srednjoročni strateški dokument koji Crna Gora priprema u okviru dijaloga o ekonomskom upravljanju (economic governance) sa Evropskom Unijom.
- ❖ Isti program pripremaju i ostale zemlje sa statusom kandidata i potencijalnog kandidata za članstvo. Ovaj dokument predstavlja pripremu zemalja za eventualno učešće u Evropskom Semestru.
- ❖ Crna Gora učestvuje u pripremi Programa ekonomskih reformi počev od 2015. godine.

Sadržinski i historijski kontekst PER-a

- Ekonomsko upravljanje EU veoma je specifično i to iz barem dva razloga
 - „Produbljivanje“ od carinske do monetarne unije
 - „Proširivanje“ od svega 6 na 27 zemalja članica
- I jedno i drugo imalo je za posljedicu uvođenje preciznijih pravila i detaljnijih procedura
- Metod „delegiranja“ (kod monetarne politike) pratilo je sve više pravila koja su se bazirala na metodi „koordinacije“ ekonomskih politika (kod fiskalne politike i politike strukturnih reformi)

Sadržinski i historijski kontekst PER-a (1)

- Zemlje članice su poslije globalne krize bitno promijenile ekonomsko upravljanje na EU nivou
- Koordinacija ekonomskih politika se bitno proširila i produbila; ona se sprovodi u okviru godišnjeg ciklusa tkz. „evropskog semestra“
- Dva ključna stuba sadašnjeg ekonomskog upravljanja EU
 - Bitno ojačan sistem za *sprječavanje kriza* („Six-Pack“, „Two-Pack“, Fiscal Compact, bankarska unija)
 - Potpuno nov sistem za *rješavanje kriza* (ESM)

Sadržinski i istorijski kontekst PER-a (2)

- Zemlje kandidati su bile po prvi put uključene u tzv. „surveillance” sistem već za vrijeme velikog istočnog proširenja (oko 2000. godine)
- Osnovni cilj tog sistema je pripremiti zemlje kandidate za učešće u sistemu multilateralnog nadzora i koordinacije ekonomskih politika EU
- Detaljniji ciljevi:
 - Jačanje institucionalnih kapaciteta zemlje kandidata u makro i fiskalnim oblastima
 - Jačanje okvira za dialog zemlje sa EU i ispunjavanju Kopenhagenskih ekonomskih kriterijuma

Sadržinski i istorijski kontekst PER-a (3)

- Tzv. “surveillance” sistem zemalja kandidata sastoji se od sljedećih komponenti:
 - Priprema PER dokumenta (odnosno njegovog prethodnika) od strane zemlje kandidata na godišnjoj osnovi
 - Redovni dijalog zemlje kandidata sa EU članicama i institucijama na osnovu tog dokumenta
 - Fiskalne notifikacije statističkih podataka zemlje kandidata o javnofinansijskom saldu i javnom dugu

Sadržinski i historijski kontekst PER-a (4)

- Evolucija dokumenata zemalja kandidata u kontekstu produbljenog ekonomskog dijaloga:
 - *Pre-accession Economic Programmes (PEP)* samo za zemlje kandidate od 2001. godine i dalje
 - *Economic and Fiscal Programmes (EFP)* za zemlje potencijalne kandidate od 2006. godine (nešto simplificiran PEP; bez dijaloga sa EU)
 - *Economic Reform Programmes (ERP)* su u 2015. godini zamijenili PEPs i EFPs; jedinstveni dokument za zemlje kandidate i zemlje koje su potencijalni kandidati (Crna Gora, Srbija, BiH, Sjeverna Makedonija, Albanija, Kosovo i Turska)
- Od 2014. godine dijalog zemalja kandidata sa EU se produbio; zemlje kandidati dobijaju specifične preporuke koje su uključene u zaključke ministarskog sastanka

Osnovne karakteristike PER-a

➤ Ciljevi PER-a:

- Obezbeđivati sveobuhvatan i suštinski koherentan okvir za vođenje domaće ekonomske politike i za vođenje dijaloga o ekonomskoj politici sa EU
- Podržavati zemlju kandidata u procesu identifikacije ključnih ekonomskih izazova i efikasnog suočavanja sa njima
- Jačati stručne kapacitete, koordinaciju ekonomskih politika, te dijalog sa različitim stakeholderima
- Podržavati zemlju na putu dostizanja Kopenhagenskih ekonomskih kriterijuma

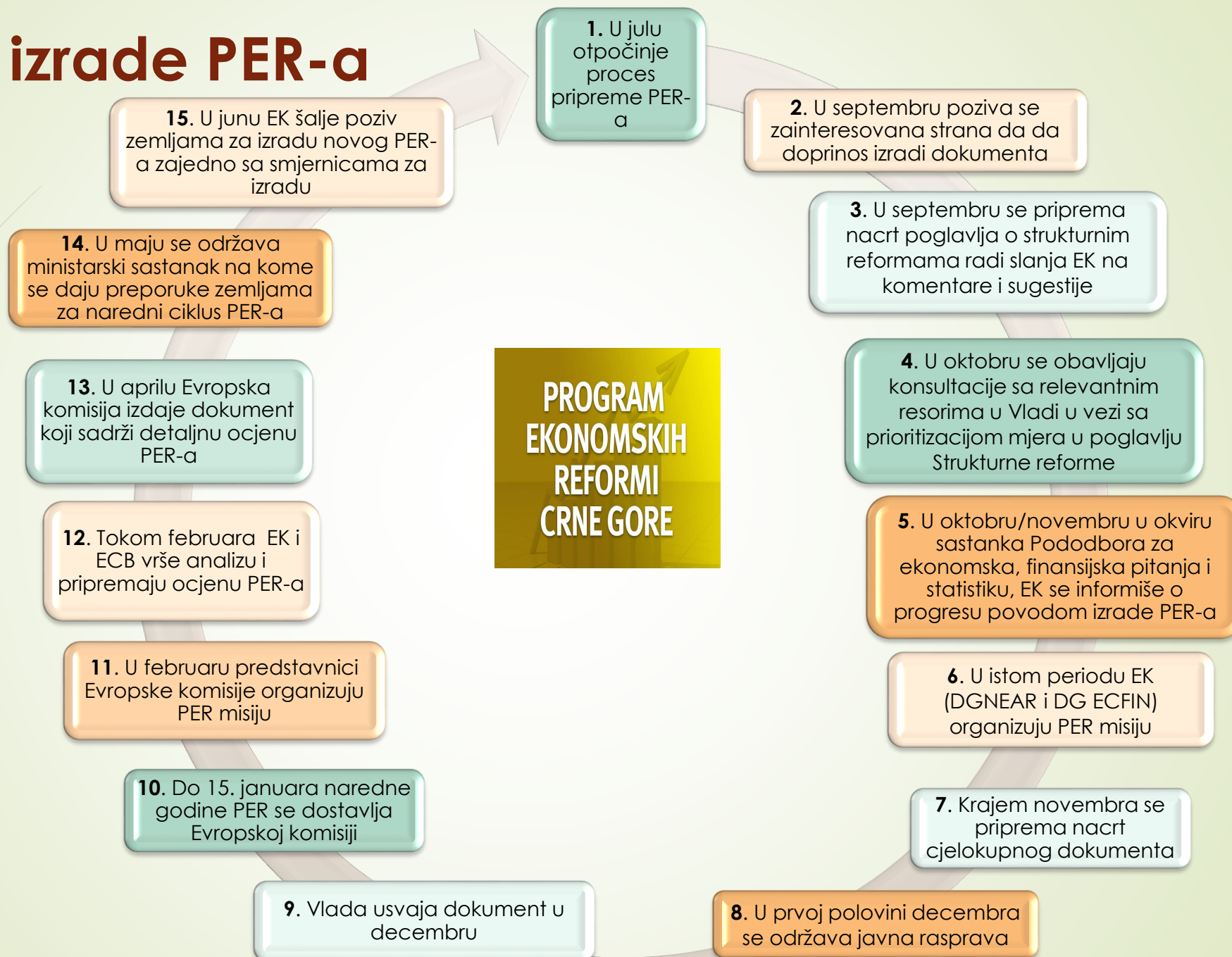
Osnovne karakteristike PER-a (1)

► Suštinska logika PER-a:

- Dokument se radi jednom godišnje, programskog je karaktera, a fokusiran je na tekuće trendove i na makro-fiskalne projekcije za naredne tri godine
- Dokument treba da pokazuje napredak koji je zemlja ostvarila u makroekonomskom, fiskalnom i strukturnom približavanju EU
- Dokument se priprema na bazi Uputstva EK koje se svake godine dopunjavaja
- Struktura dokumenta je standardizovana što omogućava lakšu analizu i upoređivanje između zemalja

Proces izrade PER-a

10

Dokument se sastoji iz tri ključna poglavlja:

1.

Makroekonomski okvir:

sadrži srednjoročne makroekonomske projekcije (BDP, inflacija, platni bilans).

2.

Fiskalni okvir:

zasniva se na srednjoročnom fiskalnom okviru i budžetskim planovima za tri godine.

3.

Poglavlje o strukturnim reformama:

set reformi u cilju jačanja konkurentnosti i unaprijeđenje uslova za inkluzivni rast i kreiranje radnih mjesta.

Poglavlja (broj stranica)

OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE
(NAJVIŠE 1 STRANA)

SPROVOĐENJE SMJERNICA POLITIKE
(NAJVIŠE 4 STRANE)

MAKROEKONOMSKI OKVIR
(NAJVIŠE 15 STRANA)

FISKALNI OKVIR
(NAJVIŠE 25 STRANA)

STRUKTURNE REFORME
(NAJVIŠE 30 STRANA)

INSTITUCIONALNA PITANJA I UČEŠĆE ZAINTERESOVANIH STRANA
(NAJVIŠE 1 STRANA)

Poglavlje Makroekonomski okvir

- ❖ Makroekonomski okvir sadrži srednjoročne makroekonomske projekcije (BDP, inflacija, platni bilans).

Tabela 3: Projekcije BDP-a za Crnu Goru i Zapadni Balkan

Realni rast BDP-a, u %	Svjetska banka		MMF		Evropska komisija	
	2023	2024	2023	2024	2023	2024
Crna Gora	4,8	3,2	4,5	3,7	4,9	2,7
Srbija	2,0	3,0	2,0	3,0	2,2	3,1
Bosna i Hercegovina	2,2	2,8	2,0	3,0	1,5	2,0
Kosovo	3,2	3,9	3,8	4,0	n/p	n/p
Albanija	3,6	3,2	3,6	3,3	3,5	3,1
Sjeverna Makedonija	1,8	2,5	2,5	3,2	2,0	2,7

Izvori: Svjetska banka – Redovni ekonomski izvještaj za zemlje Zapadnog Balkana, jesen 2023; MMF –Svjetski ekonomski izgledi, oktobar 2023; Evropska komisija – Ekonomski izgledi, jesen 2023.

Tabela 3.1.1: Razlika između prošlogodišnjeg PER-a i najnovijih procjena za 2023. godinu

Realni rast u 2023, u %	PER 2023-2025	PER 2024-2026	Razlika (u p.p)
Realni rast BDP-a	4,4	5,8	1,4
Potrošnja domaćinstava	2,4	8,2	5,8
Potrošnja države	2,5	3,0	0,5
Investicije	4,6	1,4	-3,2
Izvoz roba i usluga	9,0	12,7	3,7
Uvoz roba i usluga	5,1	10,6	5,5

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Tabela 3.1.6.2: Platni bilans Crne Gore, u 000 eura

R.br.	Naziv stavke	jan-sept 2022	jan-sept 2023	Promjena u %
1	TEKUĆI RAČUN	-482.076	-344.954	-28,4
1.A.a	Robe	-1.993.592	-2.227.493	11,7
1.A.a.1	Izvoz, f.o.b.	568.993	533.551	-6,2
1.A.a.2	Uvoz, f.o.b.	2.562.584	2.761.043	7,7
1.A.b	Usluge	1.070.995	1.483.058	38,5
1.A.b.1	Prihodi	1.744.959	2.293.069	31,4
1.A.b.2	Rashodi	673.964	810.011	20,2
1.B	Primarni dohodak	99.018	84.945	-14,2
1.B.1	Prihodi	281.551	306.418	8,8
1.B.2	Rashodi	182.532	221.473	21,3
1.C	Sekundarni dohodak	341.502	314.536	-7,9
1.C.1	Prihodi	412.033	402.386	-2,3
1.C.2	Rashodi	70.531	87.850	24,6
2	KAPITALNI RAČUN	-2	-29	1725,8
2.A	Prihodi	0	0	
2.B	Rashodi	2	29	1725,8
	SALDO TEKUĆEG I KAPITALNOG RAČUNA	-482.078	-344.982	-28,4
3	FINANSIJSKI RAČUN, neto	-5.366	170.397	
3.A	Neto povećanje finansijske aktive	486.126	349.156	-28,2
3.B	Neto povećanje obaveza	491.492	178.759	-63,6
3.1	Direktne investicije, neto	-606.014	-320.366	-47,1
3.2	Portfolio investicije, neto	103.322	388.915	276,4
3.3	Finansijski derivati, neto	-13.863	-66.235	377,8
3.4	Ostale investicije, neto	343.468	455.045	32,5
3.5	Rezerve CBCG (promjene)	167.722	-286.962	
4	NETO GREŠKE I OMAŠKE (3-2-1)	476.712	515.379	8,1

Izvor: CBCG

Tabela 3.1.6.3: Struktura međunarodne investicione pozicije Crne Gore, u milionima eura

	2021	2022	Q2 2023	Promjena u % 2022/2021	Promjena u % Q2 2023/2022
1. Međunarodna investiciona pozicija, neto	-8.196,4	-7.702,9	-7.477,6	-6,0%	-2,9%
2. Sredstva	3.861,7	4.484,9	4.835,7	16,1%	7,8%
2.1. Direktne investicije, neto	125,4	198,2	210,2	58,0%	6,0%
2.2. Portfolio investicije, neto	586,3	761,5	1.146,5	29,9%	50,6%
2.3. Finansijski derivati	0,0	0,0	0,3	200,0%	1377,8%
2.4. Ostale investicije	1.401,1	1.610,6	1.862,6	15,0%	15,7%
2.5. Rezerve CBCG	1.748,9	1.914,6	1.616,2	9,5%	-15,6%
3. Obaveze	12.058,0	12.187,8	12.313,4	1,1%	1,0%
3.1. Direktne investicije	4.732,3	5.123,5	5.263,4	8,3%	2,7%
3.2. Portfolio investicije	1.777,4	1.777,5	1.784,8	0,0%	0,4%
3.3. Finansijski derivati	0,0	0,1	0,3	10,4%	496,2%
3.4. Ostale investicije	5.548,3	5.286,8	5.264,8	-4,7%	-0,4%

Srednjoročni makroekonomski scenario

Tabela 3.2.1: Crna Gora: Makroekonomske projekcije 2023-2026 – Osnovni scenario

CG: Makroekonomske projekcije, 2023-2026 - Osnovni scenario					
	2022	2023	2024	2025	2026
	-				
Nominalni BDP u mil.€	5924,0	6624,3	7034,0	7424,5	7782,6
Nominalni rast	19,6	11,8	6,2	5,6	4,8
Realni rast	6,4	5,8	3,8	3,0	2,9
Inflacija (prosjeak)	13,0	9,0	5,0	3,4	2,5
BDP deflator	12,4	5,7	2,3	2,5	1,8
Deficit tekućeg računa, % BDP	-12,9	-12,7	-13,1	-12,0	-10,9
	(realne stope rasta u %)				
Realni rast BDP-a	6,4	5,8	3,8	3,0	2,9
Domaća tražnja	8,3	5,8	4,0	2,2	2,4
Potrošnja domaćinstava	9,7	8,2	4,9	2,3	2,8
Potrošnja države	1,5	3,0	2,5	2,5	2,0
Bruto investicije	9,7	1,4	2,8	1,8	1,8
Bruto investicije u osnovna sredstva	0,1	2,0	3,9	2,5	2,5
Promjena zaliha	56,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Izvoz roba i usluga	22,7	12,7	6,8	5,8	6,0
Uvoz roba i usluga	21,3	10,6	6,4	3,8	4,4
	rast u procentima ako nije naznačeno drugačije				
Makroekonomski indikatori:					
Rast zaposlenosti	18,1	9,5	2,2	1,8	1,7
Rast zarada (bruto)	11,3	11,5	5,0	4,0	4,0
Stopa nezaposlenosti	14,7	13,2	12,6	12,0	11,6
Neto SDI % BDP	13,2	7,5	7,8	7,4	7,1
Novoodobreni krediti	31,5	-6,0	2,0	2,0	4,0

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Uticaj strukturnih reformi na BDP

Radi sagledavanja važnosti mjera strukturnih reformi koje su planirane Programom i najavljenih projekata u oblasti energetike, izvršena je **procjena uticaja na realni sektor i tržište rada**. U analizi su uzete sve navedene mjere strukturnih reformi, čiji se kvantitativni efekat procjenjuje na oko 0,3% BDP-a u srednjem roku, a najviše će se odraziti kroz unaprjeđenje okvira za dekarbonizaciju, veću zapošljivost i poboljšanje kvaliteta javnih usluga putem digitalizacije.

Pored reformskih mjera, prilikom procjene uticaja uzeti su u obzir i **efekti formiranja javnog kapitala kroz izgradnju objekata obnovljivih izvora energije i ekološke modernizacije postojeće infrastrukture**. Najavljeni projekti uključuju: izgradnju malih hidroelektrana, izgradnje solarnih elektrana, izgradnju vjetroelektrana, rekonstrukcije malih hidroelektrana kao i finalizaciju povezivanja Crne Gore i Italije podmorskim kablom.

Očekivani neto efekat pomenutih reformi i projekata na realni **BDP iznosi 0,4% u 2023, 0,8% u 2024. i 1,6% u 2025. godini**. To se može interpretirati na način da bi nivo BDP-a na kraju 2025, bio niži za 1,6% u odnosu na scenario bez realizacije gore navedenih strukturnih reformi i projekata.

Tabela 3.4: Efekti realizacije odabranih strukturnih mjera i projekata u energetici

	2022	2023	2024	2025
Realni sektor				
BDP, neto efekat u %	0,3	0,4	0,8	1,6
Privatna potrošnja, neto efekat u %	0,2	0,3	0,5	0,9
Investicije, neto efekat u %	2,5	3,2	3,2	3,1
Tržište rada				
Zaposlenost, neto efekat u %	0,1	0,2	0,3	0,6
Nezaposlenost, neto efekat u %	-0,1	-0,1	-0,2	-0,4
Stopa nezaposlenosti, neto efekat u %	0,0	0,0	-0,1	-0,1

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Poglavlje Fiskalni okvir

- ❖ Poglavlje o fiskalnom okviru zasniva se na srednjoročnom fiskalnom okviru i budžetskim planovima za tri godine.

Shodno utvrđenom srednjoročnom budžetskom okviru, deficit javnih finansija projektovan je do nivou od 3,7% BDP-a u 2025. godini odnosno 2,9% BDP-a u 2026. godini. Smanjenjem deficita javnih finansija utiče se na uspostavljanje smanjenja javnog duga do nivoa od 61% BDP-a u 2026. godini.

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Preliminarno	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2022	2023	2024	2025	2026	2024	2025	2026
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	40.06	44.91	44.34	43.57	43.16	42.05	41.56	41.42
	Javna potrošnja	44.36	46.15	49.49	47.24	46.06	50.48	48.59	47.86
	Deficit/Suficit	-4.29	-1.24	-5.15	-3.66	-2.89	-8.43	-7.03	-6.44
	Kamate	1.62	1.96	2.01	2.22	2.52	2.05	2.28	2.62
	Primarni deficit/suficit	-2.18	0.72	-3.13	-1.44	-0.37	-6.38	-4.75	-3.82
	Javni dug (% BDP)	70.77	62.24	61.62	61.27	60.96	68,10	72,22	76,39

Godišnji BDP (u mil. €)	6447.1		7034		7424.5		7782.6		6896.1		7217,4		7489,4	
	preliminarno		osnovni scenario						scenario nižeg rasta					
Procjena javnih finansija za 2024-2026. godine	2023		2024		2025		2026		2024		2025		2026	
	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	2895.2	44.9	3119.2	44.3	3235.2	43.6	3359.3	43.2	2899.78	42.0	2999.59	41.6	3102.08	41.4
Porez na dohodak	134.9	2.1	163.5	2.3	169.5	2.3	177.4	2.3	151.16	2.2	157.60	2.2	164.81	2.2
Porez na dodatu vrijednost	1059.3	16.4	1199.6	17.1	1255.4	16.9	1310.3	16.8	1125.89	16.3	1165.30	16.1	1206.08	16.1
Akcize	323.1	5.0	365.8	5.2	400.2	5.4	412.1	5.3	343.19	5.0	356.76	4.9	368.21	4.9
Lokalni porezi	16.6	0.3	21.9	0.3	22.6	0.3	23.3	0.3	21.93	0.3	22.59	0.3	23.27	0.3
Doprinosi	575.7	8.9	605.4	8.6	637.4	8.6	670.2	8.6	584.08	8.5	600.76	8.3	617.61	8.2
Javna potrošnja, od čega:	2975.2	46.1	3481.2	49.5	3507.0	47.2	3584.6	46.1	3481.22	50.5	3507.04	48.6	3584.57	47.9
Bruto zarade	712.7	11.1	767.9	10.9	769.1	10.4	770.1	9.9	767.89	11.1	769.15	10.7	770.05	10.3
Kamate	126.6	2.0	141.6	2.0	164.9	2.2	196.3	2.5	141.57	2.1	164.89	2.3	196.32	2.6
Transferi za socijalnu zaštitu	826.3	12.8	1013.2	14.4	1063.8	14.3	1108.0	14.2	1013.23	14.7	1063.77	14.7	1108.03	14.8
Transferi institucijama, pojedincima, NVO i javnom sektoru	468.7	7.3	528.3	7.5	550.7	7.4	551.9	7.1	528.28	7.7	550.75	7.6	551.89	7.4
Kapitalni budžet	366.3	5.7	466.6	6.6	419.9	5.7	441.6	5.7	466.56	6.8	419.94	5.8	441.64	5.9
Suficit/deficit	-80.0	-1.2	-362.0	-5.1	-271.9	-3.7	-225.3	-2.9	-581.44	-8.4	-507.45	-7.0	-482.49	-6.4
Primarni suficit/deficit	46.7	0.7	-220.5	-3.1	-107.0	-1.4	-28.9	-0.4	-439.87	-6.4	-342.56	-4.7	-286.17	-3.8
Otplata duga	313.4	4.9	532.7	7.6	819.5	11.0	290.3	3.7	532.74	7.7	819.55	11.4	290.27	3.9
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.9	0.0	2.3	0.0	2.3	0.0	1.6	0.0	2.28	0.0	2.28	0.0	1.58	0.0
Finansiranje, od čega:	405.8	6.3	902.6	12.8	1098.2	14.8	521.6	6.7	1122.00	16.3	1333.77	18.5	778.84	10.4
Pozajmice i krediti	306.0	4.7	657.6	9.3	925.8	12.5	353.9	4.5	876.99	12.7	1161.40	16.1	611.14	8.2
Korišćenje depozita	58.4	0.9	202.5	2.9	128.8	1.7	123.1	1.6	202.50	2.9	128.83	1.8	123.11	1.6

BDP (u mil. €)	6174.6		7034.0		7424.5		7782.6	
Budžet Crne Gore	2023 preliminarno		2024		2025		2026	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	2557.95	41.4	2717.25	38.6	2819.29	38.0	2928.82	37.6
Porezi	1666.02	27.0	1883.47	26.8	1983.78	26.7	2062.36	26.5
Porez na dohodak fizičkih lica	66.41	1.1	80.77	1.1	82.66	1.1	86.21	1.1
Porez na dobit pravnih lica	151.28	2.5	164.65	2.3	168.23	2.3	171.86	2.2
Porez na promet nepokretnosti	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Porez na dodatu vrijednost	1059.27	17.2	1199.63	17.1	1255.44	16.9	1310.27	16.8
Akcize	323.12	5.2	365.80	5.2	400.18	5.4	412.10	5.3
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	52.19	0.8	58.30	0.8	62.26	0.8	66.24	0.9
Ostali državni porezi	13.74	0.2	14.32	0.2	15.01	0.2	15.68	0.2
Doprinosi	575.73	9.3	605.40	8.6	637.36	8.6	670.22	8.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	526.51	8.5	559.78	8.0	585.24	7.9	619.00	8.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	7.03	0.1	3.00	0.0	7.00	0.1	2.00	0.0
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	24.22	0.4	24.00	0.3	25.41	0.3	28.37	0.4
Ostali doprinosi	17.97	0.3	18.62	0.3	19.71	0.3	20.85	0.3
Takse	15.96	0.3	15.85	0.2	16.72	0.2	17.53	0.2
Naknade	55.72	0.9	62.82	0.9	66.47	0.9	68.02	0.9
Ostali prihodi	179.52	2.9	108.41	1.5	69.76	0.9	60.49	0.8
Donacije	65.01	1.1	41.30	0.6	45.20	0.6	50.20	0.6
Izdaci	2557.74	41.4	2952.87	42.0	3034.76	40.9	3109.70	40.0
Tekuća budžetska potrošnja	2330.78	37.7	2626.62	37.3	2710.29	36.5	2785.24	35.8
Tekući izdaci	1061.98	17.2	1134.59	16.1	1141.84	15.4	1173.01	15.1
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	643.14	10.4	678.02	9.6	678.38	9.1	678.38	8.7
Ostala lična primanja	18.28	0.3	19.63	0.3	18.41	0.2	18.41	0.2
Rashodi za materijal i usluge	110.04	1.8	106.60	1.5	102.78	1.4	102.71	1.3
Tekuće održavanje	30.17	0.5	39.66	0.6	38.90	0.5	38.90	0.5
Kamate	123.85	2.0	138.39	2.0	161.62	2.2	192.95	2.5
Renta	11.71	0.2	13.86	0.2	13.24	0.2	13.18	0.2
Subvencije	74.38	1.2	67.15	1.0	68.79	0.9	68.79	0.9
Ostali izdaci	50.40	0.8	71.28	1.0	59.72	0.8	59.70	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	63.07	1.0	65.95	0.9	70.57	1.0	70.15	0.9
Transferi za socijalnu zaštitu	825.14	13.4	1011.02	14.4	1061.50	14.3	1105.68	14.2
Prava iz oblasti socijalne zaštite	209.89	3.4	212.06	3.0	222.54	3.0	226.73	2.9
Sredstva za tehnološke viškove	24.25	0.4	25.11	0.4	25.11	0.3	25.11	0.3
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	553.84	9.0	737.19	10.5	777.19	10.5	817.19	10.5
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	20.56	0.3	21.06	0.3	21.06	0.3	21.06	0.3
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	16.60	0.3	15.60	0.2	15.60	0.2	15.60	0.2
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	380.59	6.2	415.06	5.9	436.39	5.9	436.39	5.6
Kapitalni budžet	189.02	3.1	240.01	3.4	250.03	3.4	270.03	3.5
Pozajmice i krediti	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Rezerve	18.27	0.3	60.88	0.9	50.00	0.7	30.00	0.4
Otplata garancija	2.81	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	16.87	0.3	25.36	0.4	24.43	0.3	24.43	0.3
Neto promjena obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Suficit/ Deficit	0.21	0.0	-235.61	-3.3	-215.47	-2.9	-180.88	-2.3
Korigovani suficit/deficit	0.21	0.0	-235.61	-3.3	-215.47	-2.9	-180.88	-2.3
Primarni suficit/deficit	124.06	2.0	-97.22	-1.4	-53.85	-0.7	12.07	0.2
Otplata duga	301.21	4.9	518.72	7.4	804.98	10.8	275.12	3.5
Otplata duga rezidentima	74.54	1.2	212.82	3.0	48.94	0.7	93.31	1.2
Otplata duga nerezidentima	226.67	3.7	305.90	4.3	756.04	10.2	181.81	2.3
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.86	0.0	2.28	0.0	2.28	0.0	1.58	0.0
Pozajmice i krediti	9.99	0.2	4.50	0.1	4.50	0.1	4.50	0.1
Nedostajuća sredstva	-311.85	-5.1	-761.11	-10.8	-1027.23	-13.8	-462.08	-5.9
Finansiranje	311.85	5.1	761.11	10.8	1027.23	13.8	462.08	5.9
Pozajmice i krediti	295.51	4.8	645.36	9.2	911.48	12.3	346.33	4.5
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	159.00	2.6	100.00	1.4	100.00	1.3	100.00	1.3
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	136.51	2.2	545.36	7.8	811.48	10.9	246.33	3.2
Prihodi od privatizacije	2.72	0.0	6.00	0.1	6.00	0.1	6.00	0.1
Primici od otplate kredita	13.24	0.2	9.75	0.1	9.75	0.1	9.75	0.1
Povećanje/smanjenje depozita	0.38	0.0	100.00	1.4	100.00	1.3	100.00	1.3

BDP (u mil. €)	6174.6		7034.0		7424.5		7782.6	
Lokalna samouprava	2023		2024		2025		2026	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	337.27	5.23	401.93	5.71	415.89	5.60	430.48	5.80
Porezi	185.59	2.88	222.27	3.16	232.95	3.14	244.14	3.29
Porez na dohodak fizičkih lica	68.54	1.06	82.73	1.18	86.86	1.17	91.21	1.23
Porez na nepokretnosti	81.05	1.31	92.68	1.32	97.31	1.31	102.17	1.31
Porez na promet nepokretnosti	19.39	0.30	24.94	0.35	26.19	0.35	27.50	0.37
Lokalni porezi	16.61	0.26	21.93	0.31	22.59	0.30	23.27	0.31
Takse	4.97	0.08	6.00	0.09	6.12	0.08	6.24	0.08
Naknade	65.79	1.02	86.63	1.23	89.23	1.20	91.91	1.24
Ostali prihodi	15.11	0.23	19.14	0.27	19.71	0.27	20.30	0.27
Primici od otplate kredita	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Donacije i transferi	65.81	1.02	67.89	0.97	67.89	0.91	67.89	0.91
Ukupni izdaci	417.48	6.48	528.35	7.51	472.28	6.36	474.87	6.40
Tekuća budžetska potrošnja	220.09	3.41	275.39	3.92	278.60	3.75	281.86	3.80
Tekući izdaci	127.55	1.98	155.94	2.22	157.83	2.13	159.76	2.15
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	69.51	1.08	89.87	1.28	90.77	1.22	91.68	1.23
Ostala lična primanja	5.61	0.09	6.40	0.09	6.46	0.09	6.53	0.09
Rashodi za materijal i usluge	24.63	0.38	27.86	0.40	28.42	0.38	28.99	0.39
Tekuće održavanje	7.97	0.12	8.41	0.12	8.66	0.12	8.92	0.12
Kamate	2.80	0.04	3.17	0.05	3.27	0.04	3.37	0.05
Renta	0.98	0.02	0.72	0.01	0.75	0.01	0.77	0.01
Subvencije	6.31	0.10	7.74	0.11	7.97	0.11	8.21	0.11
Ostali izdaci	9.74	0.15	11.76	0.17	11.53	0.16	11.30	0.15
Transferi za socijalnu zaštitu	1.15	0.02	2.21	0.03	2.27	0.03	2.34	0.03
Transferi institucijama, pojedincima nevladinom i javnom sektoru	88.13	1.37	113.22	1.61	114.36	1.54	115.50	1.56
Kapitalni izdaci	177.31	2.75	226.54	3.22	169.91	2.29	171.61	2.31
Pozajmice i krediti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	20.08	0.31	26.41	0.38	23.77	0.32	21.39	0.29
Rezerve	3.3	0.05	4.0	0.06	4.1	0.06	4.3	0.06
Otplata garancija	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Neto promjena obaveza	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Suficit/Deficit	-80.20	-1.24	-126.42	-1.80	-56.39	-0.76	-44.39	-0.60
Korigovani suficit/deficit	-80.20	-1.24	-126.42	-1.80	-56.39	-0.76	-44.39	-0.60
Primarni suficit/deficit	-77.40	-1.20	-123.25	-1.75	-53.12	-0.72	-41.02	-0.55
Otplata duga	12.19	0.19	14.02	0.20	14.57	0.20	15.15	0.20
Otplata duga rezidentima	9.5	0.15	11.5	0.16	10.8	0.15	11.3	0.15
Otplata duga nerezidentima	2.7	0.04	2.5	0.04	3.7	0.05	3.9	0.05
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Pozajmice i krediti	1.56	0.00	1.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nedostajuća sredstva	-93.95	-1.46	-141.48	-2.01	-70.95	-0.96	-59.54	-0.80
Finansiranje	93.95	1.46	141.48	2.01	70.95	0.96	59.54	0.80
Pozajmice i krediti	10.5	0.16	12.2	0.17	14.3	0.19	7.6	0.10
Primici od prodaje imovine	15.43	0.24	16.51	0.23	17.68	0.24	18.39	0.25
Primici od otplate kredita	0.05	0.00	0.29	0.00	0.06	0.00	0.00	0.00
Povećanje/smanjenje depozita	57.98	0.90	102.50	1.46	28.83	0.39	23.11	0.31
Transferi iz budžeta CG	10.0	0.15	10.0	0.14	10.1	0.14	10.5	0.14

BDP (u mil. €)	6447.1		7034.0		7424.5		7782.6	
Javna potrošnja	2023 preliminarno		2024		2025		2026	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	2895.23	44.9	3119.18	44.3	3235.18	43.6	3359.30	43.2
Porezi	1851.61	28.7	2105.74	29.9	2216.72	29.9	2306.51	29.6
Porez na dohodak fizičkih lica	134.95	2.1	163.50	2.3	169.53	2.3	177.42	2.3
Porez na dobit pravnih lica	151.28	2.3	164.65	2.3	168.23	2.3	171.86	2.2
Porez na nepokretnosti	81.05	1.3	92.68	1.3	97.31	1.3	102.17	1.3
Porez na promet nepokretnosti	19.39	0.3	24.94	0.4	26.19	0.4	27.50	0.4
Porez na dodatu vrijednost	1059.27	16.4	1199.63	17.1	1255.44	16.9	1310.27	16.8
Akcize	323.12	5.0	365.80	5.2	400.18	5.4	412.10	5.3
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	52.19	0.8	58.30	0.8	62.26	0.8	66.24	0.9
Lokalni porezi	16.61	0.3	21.93	0.3	22.59	0.3	23.27	0.3
Ostali državni prihodi	13.74	0.2	14.32	0.2	15.01	0.2	15.68	0.2
Doprinosi	575.73	8.9	605.40	8.6	637.36	8.6	670.22	8.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	526.51	8.2	559.78	8.0	585.24	7.9	619.00	8.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	7.03	0.1	3.00	0.0	7.00	0.1	2.00	0.0
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	24.22	0.4	24.00	0.3	25.41	0.3	28.37	0.4
Ostali doprinosi	17.97	0.3	18.62	0.3	19.71	0.3	20.85	0.3
Takse	20.93	0.3	21.85	0.3	22.84	0.3	23.77	0.3
Naknade	121.51	1.9	149.45	2.1	155.70	2.1	159.93	2.1
Ostali prihodi	194.64	3.0	127.55	1.8	89.47	1.2	80.79	1.0
Donacije	130.82	2.0	109.19	1.6	113.09	1.5	118.09	1.5
Javna potrošnja	2975.22	46.1	3481.22	49.5	3507.04	47.2	3584.57	46.1
Tekuća javna potrošnja	2569.13	39.8	2962.89	42.1	3038.89	40.9	3097.10	39.8
Tekući izdaci	1189.53	18.5	1290.53	18.3	1299.67	17.5	1332.77	17.1
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	712.65	11.1	767.89	10.9	769.15	10.4	770.05	9.9
Ostala lična primanja	23.90	0.4	26.03	0.4	24.87	0.3	24.93	0.3
Rashodi za materijal i usluge	134.66	2.1	134.46	1.9	131.20	1.8	131.70	1.7
Tekuće održavanje	38.15	0.6	48.06	0.7	47.56	0.6	47.82	0.6
Kamate	126.65	2.0	141.57	2.0	164.89	2.2	196.32	2.5
Renta	12.69	0.2	14.58	0.2	13.99	0.2	13.95	0.2
Subvencije	80.69	1.3	74.89	1.1	76.76	1.0	77.00	1.0
Ostali izdaci	60.14	0.9	83.04	1.2	71.25	1.0	70.99	0.9
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	63.07	1.0	65.95	0.9	70.57	1.0	70.15	0.9
Transferi za socijalnu zaštitu	826.29	12.8	1013.23	14.4	1063.77	14.3	1108.03	14.2
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	468.71	7.3	528.28	7.5	550.75	7.4	551.89	7.1
Kapitalni budžet	366.33	5.7	466.56	6.6	419.94	5.7	441.64	5.7
Kapitalni budžet CG	189.02	2.9	240.01	3.4	250.03	3.4	270.03	3.5
Kapitalni budžet lokalne samouprave	177.31	2.8	226.54	3.2	169.91	2.3	171.61	2.2
Rezerve	21.53	0.3	64.90	0.9	54.14	0.7	34.26	0.4
Otplata garancija	2.81	0.0	0.01	0.0	0.01	0.0	0.01	0.0
Neto promjena obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	36.95	0.6	51.76	0.7	48.20	0.6	45.82	0.6
Suficit/deficit	-79.99	-1.2	-362.04	-5.1	-271.86	-3.7	-225.27	-2.9
Korigovani suficit/deficit	-79.99	-1.2	-362.04	-5.1	-271.86	-3.7	-225.27	-2.9
Primarni deficit	46.66	0.7	-220.47	-3.1	-106.96	-1.4	-28.95	-0.4
Otplata duga	313.40	4.9	532.74	7.6	819.55	11.0	290.27	3.7
Otplata glavnice rezidentima	84.00	1.3	224.34	3.2	59.78	0.8	104.59	1.3
Otplata glavnice nerezidentima	229.40	3.6	308.40	4.4	759.76	10.2	185.68	2.4
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.86	0.00	2.28	0.00	2.28	0.00	1.58	0.00
Pozajmice i krediti	11.54	0.00	5.54	0.00	4.50	0.00	4.50	0.00
Nedostajuća sredstva	-405.79	-6.3	-902.60	-12.8	-1098.18	-14.8	-521.62	-6.7
Finansiranje	405.79	6.3	902.60	12.8	1098.18	14.8	521.62	6.7
Pozajmice i krediti	306.05	4.7	657.59	9.3	925.81	12.5	353.92	4.5
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	18.14	0.3	22.51	0.3	23.68	0.3	24.39	0.3
Primici od otplate kredita	13.30	0.2	10.04	0.1	9.81	0.1	9.75	0.1
Transferi iz budžeta CG	9.95	0.2	9.95	0.1	10.06	0.1	10.46	0.1
Povećanje/smanjenje depozita	58.36	0.9	202.50	2.9	128.83	1.7	123.11	1.6

Poglavlje o strukturnim reformama

Metodologija Evropske komisije za izradu PER-a 2024-2026 karakteriše suštinske promjene u odnosu na one iz prethodne godine.

Poglavlje o strukturnim reformama sadrži tri ključne reformske oblasti:

- 1. Konkurentnost (Competitiveness),**
- 2. Održivost i otpornost (Sustainability and resilience),**
- 3. Ljudski kapital i socijalne politike (Human capital and social policies).**

U okviru ove tri ključne oblasti, nalazi se 12 podoblasti koje su ekvivalentne nekadašnjim 13 oblasti PER-a iz prethodnih nekoliko godina.

Poglavlje o strukturnim reformama

Poglavlje o strukturnim reformama sadrži 6 strukturnih reformi i u okviru njih 9 reformskih mjera, i to:

➤ **Strukturna reforma 1: Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija neformalne ekonomije**

- (Reformska mjera 1: Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije);

➤ **Strukturna reforma 2: Reforma državnih preduzeća**

- (Reformska mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima);

➤ **Strukturna reforma 3: Povećanje energetske otpornosti primjenom Zelene agende**

- (Reformska mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju i Reformska mjera 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju);

➤ **Strukturna reforma 4: Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije**

- (Reformska mjera 5. Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu i Reformska mjera br. 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori);

➤ **Strukturna reforma 5: Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja**

- (Reformska mjera 7. Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori i Reformska mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja);

➤ **Strukturna reforma 6: Povećanje djelotvornosti sistema socijalne i dječje zaštite**

- (Reformska mjera 9. Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta).

❖ **Reformska mjera 1:** Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Međurezultat (2025)	Ciljna vrijednost (2026)
Broj registrovanih privrednih subjekata	45.675	47.930	48.686
% učešća sive ekonomije u BDP	20,6	17,5	17,2
Izvorni javni prihodi kao % BDP	40,3	42,9	43

- ❖ **Reformska mjera 2:** Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Medjurezultat (2024. godina)	Ciljna vrijednost (2026. godina)
Broj državnih preduzeća sa visokim fiskalnim rizikom	18	15	12
% udio neto rezultata državnih preduzeća u BDP	0,3	0,4	0,5

❖ **Reformna mjera 5:** Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu

Indikator	Početna vrijednost (2023)	Međurezultat (2024-2025)	Ciljna vrijednost (2026)
Broj obučениh lica na Digitalnoj akademiji	120	200	100
Broj odjeljenja u obrazovnim ustanovama koje koriste digitalne udžbenike	0	2 162	3 702
% povećanja broja elektronskih registracija biznisa u godini	0	15	20
Ukupan broj širokopojasnih priključaka, nezavisno od tehnologije koja se upotrebljava za pristup	202 012	206 052 – 210 092	214 132

Costing

- Uputstvo Evropske komisije za izradu PER-a sadrži dvije tabele koje se odnose na troškovne aspekte mjera strukturnih reformi.
- Cilj prve, odnosno Tabele 10a, jeste utvrđivanje troškova sprovođenja pojedinačnih mjera strukturnih reformi koje utvrđuje zemlja kandidat ili potencijalni kandidat za članstvo u EU za trogodišnji period obuhvaćen PER-om.

<i>Reformska mjera br. :</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno

- Druga tabela, Tabela 10b, daje pregled javnih izvora iz kojih se planira finansiranje sprovođenja mjera strukturnih reformi čiji su troškovi utvrđeni u prethodnoj tabeli (Tabela 10a).

Reformska mjera br. :								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno

Tabela 10a

Reformna mjera 1: Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	1.931.050,00	0,00	0,00	1.931.050,00
2025	0,00	6.112.083,00	0,00	0,00	6.112.083,00
2026	0,00	2.531.000,00	0,00	0,00	2.531.000,00
Reformna mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	25.000,00	410.000,00	0,00	5.000,00	440.000,00
2025	15.000,00	310.000,00	0,00	5.000,00	330.000,00
2026	15.000,00	140.000,00	0,00	5.000,00	180.000,00
Reformna mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	0,00	2.700.000,00	0,00	2.700.000,00
2025	0,00	0,00	2.000.000,00	0,00	2.000.000,00
2026	0,00	0,00	2.000.000,00	0,00	2.000.000,00
Reformna mjera 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	500.000,00	5.200.000,00	0,00	5.700.000,00
2025	0,00	300.000,00	3.200.000,00	0,00	3.500.000,00
2026	0,00	200.000,00	2.300.000,00	0,00	2.500.000,00
Reformna mjera 5: Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	4.790.000,00	0,00	0,00	4.790.000,00
2025	0,00	5.930.000,00	0,00	0,00	5.930.000,00
2026	0,00	5.930.000,00	0,00	0,00	5.930.000,00
Reformna mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sektora u Crnoj Gori					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	1.400.000,00	0,00	0,00	1.400.000,00
2025	0,00	1.100.000,00	0,00	0,00	1.100.000,00
2026	0,00	2.000.000,00	0,00	0,00	2.000.000,00
Reformna mjera 7: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	1.524.176,00	780.000,00	0,00	0,00	2.304.176,00
2025	0,00	780.000,00	0,00	0,00	780.000,00
2026	0,00	480.000,00	0,00	0,00	480.000,00
Reformna mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	450.000,00	0,00	0,00	450.000,00
2025	0,00	550.000,00	0,00	0,00	550.000,00
2026	0,00	200.000,00	0,00	0,00	200.000,00
Reformna mjera 9: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu mape puta					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	150.200,00	0,00	0,00	150.200,00
2025	0,00	5.151.200,00	0,00	0,00	5.151.200,00
2026	0,00	151.200,00	0,00	0,00	151.200,00

➤ Tabela 10b

[illegible]

❖ Sumarna tabela troškova mjera strukturnih reformi (u EUR)

Ukupno	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	1.549.176,00	10.411.250,00	7.900.000,00	5.000,00	19.865.426,00
2025	15.000,00	20.233.283,00	5.200.000,00	5.000,00	25.453.283,00
2026	15.000,00	11.852.200,00	4.300.000,00	5.000,00	16.172.200,00

Izvor: Kalkulacije MF na osnovu tabele 10a iz aneksa

❖ Sumarna tabela izvora finansiranja mjera strukturnih reformi (u EUR)

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	9.050.826,00	0,00	0,00	9.124.600,00	590.000,00	1.100.000,00	0,00	19.865.426,00
2025	4.128.783,00	0,00	0,00	10.034.500,00	390.000,00	5.650.000,00	5.250.000,00	25.453.283,00
2026	4.332.200,00	0,00	0,00	2.250.000,00	140.000,00	2.000.000,00	7.450.000,00	16.172.200,00

Izvor: Kalkulacije MF na osnovu tabele 10b iz aneksa

Reformska agenda Crne Gore 2024-2027

- **Evropska komisija je početkom novembra 2023. godine usvojila** predlog ključnih elemenata novog Plana rasta za Zapadni Balkan. Cilj je da se u kratkom i srednjem roku iskoristi ekonomski potencijal regiona i obezbijedi značajan prostor za povećanu unutar-regionalnu ekonomsku saradnju i trgovinu. Preduslov za dodjelu ukupnog paketa finansijske podrške je **priprema i usvajanje Reformske agende**, koja sadrži listu reformskih mjera sa detaljnim aktivnostima i indikatorima i predstavlja glavni strateški dokument u dijelu sprovođenja strukturnih reformi u periodu 2024-2027. godine.
- **Cilj Reformske agende** je da se iskoriste podsticaji Evropske unije koji su dostupni kroz Instrument za reformu i rast za Zapadni Balkan, radi sprovođenja ključnih reformskih mjera u oblastima od strateškog značaja za ubrzanje ekonomskog rasta i konvergencije sa zemljama Evropske unije. Vlada Crne Gore je prepoznala i odredila reformske mjere koje se tiču poslovnog okruženja i razvoja privatnog sektora, digitalne i energetske/zelene tranzicije, razvoja ljudskog kapitala.
- **Reformska agenda Crne Gore 2024-2027** je usvojena od strane Vlade Crne Gore 26. septembra 2024. godine, a odobrena od strane Evropske komisije 23.10.2024. godine.
- **Reformska agenda za Instrument EU za reforme i rast sadrži 32 indikativne prioritetne reformske mjere** u okviru četiri oblasti politika, 14 podoblasti politika (sektora) i korake definisane kao neophodne za ispunjavanje reformi.

Reformske mjere i koraci za Reformsku agendu za Instrument EU za reforme i rast

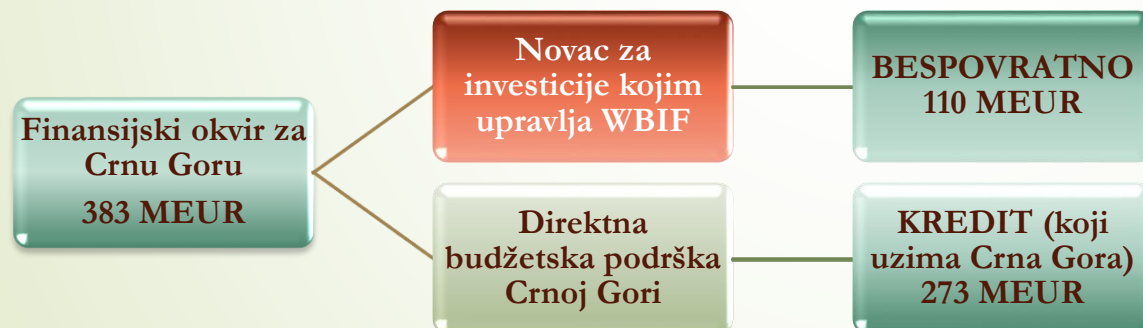
33

Oblast politike	Sektor	Reforme
1. Poslovno okruženje i razvoj privatnog sektora	1.1. Poslovno okruženje	1.1.1 Reforma upravljanja preduzećima u vlasništvu države (PVD). Poboljšanje upravljanja, efikasnosti i odgovornosti preduzeća u vlasništvu države (PVD) kako bi se poboljšao njihov doprinos privredi. 1.1.2 Revizija procesa javnih nabavki i politika državne pomoći. Unapređenje transparentnosti, efikasnosti i integriteta u procesima javnih nabavki i državne pomoći. 1.1.3.Uklanjanje regulatornih barijera i olakšavanje poslovanja 1.1.4.Poboljšanje elektronskog katastra i prostornog planiranja 1.1.5 Reforma inspeksijskih službi. Unapređenje integriteta, efikasnosti i performansi inspeksijskih službi i smanjenje neformalne ekonomije
	1.2. Konkurentnost privatnog sektora	1.2.1 Primjena elektronskog transporta i inteligentnih transportnih sistema (ITS) 1.2.2 Dalji razvoj ekosistema istraživanja i inovacija za ekonomiju zasnovanu na znanju (u skladu sa Strategijom pametne specijalizacije)
2.Digitalna i energetska/zelena tranzicija	2.1 Reforme energetskog sektora 2.2 Politika dekarbonizacije i priprema za mehanizam za određivanje cijene emisije ugljenika	2.1.1 Potpuna implementacija paketa integracije električne energije 2.1.2 Postepeno prilagodavanje tarifa nivoima povraćaja troškova praćeno mjerama energetskog siromaštva 2.2.1 Implementacija prioriternih politika i mjera iz Nacionalnog energetskog i klimatskog plana (NEKP) 2.2.2 Unapređenje Nacionalnog sistema za trgovinu emisijama (STE)u skladu sa EU ETS sistemom
		2.3.1 Razvijanje transparentnih i konkurentnih procedura za primjenu obnovljive energije i predviđanje ulaska novih 2.3.2 Implementacija Direktive o obnovljivoj energiji (dozvole, garancije porijekla, prozjumeri) 2.3.3 Povećanje kapaciteta proizvodnje električne energije kroz veće korišćenje OIE i efikasnije korišćenje postojećih elektrana
	2.3 Primjena obnovljivih izvora energije, energetske efikasnosti i smanjenja zagađenja vazduha	2.3.4 Sprovođenje zakonske regulative o energetske efikasnosti i zagađenju vazduha 2.4.1 Pokretanje sigurne širokopojasne mreže, uključujući 5G mreže 2.4.2 Elektronski potpis i uvođenje novčanika digitalnog identiteta 2.4.3 Isporuka digitalnih javnih usluga prilagođenih korisniku 2.4.4 Sajber-bezbjednost - Uspostavljanje sveobuhvatnog okvira za sajber otpornost (uvodjenje zahtjeva NIS2 Direktive i jačanje relevantnih institucija)
		2.4 Digitalizacija
	3.1 Zapošljivost, podrška za aktivaciju, socijalne usluge	3.1.1 Rješavanje neusklađenosti na tržištu rada kroz cjeloživotno učenje i povećavanje zapošljivosti diplomaca kroz praktičan rad, uključujući poslove u zelenoj i digitalnoj ekonomiji 3.1.2 Povećanje učešća ženske radne snage 3.1.3 Reformisanje sistema socijalne i dječije zaštite radi efikasnije, efektivnije i transparentnije upotrebe javnih sredstava
		3.2.1 Ulaganje u sve nivo obrazovanja 3.2.2 Digitalno obrazovanje: nadogradnja koncepta i nastavnih planova i programa Digitalne akademije izvan javne uprave i sprovođenje u ukupnom društvu na organizovan i društveno inkluzivan način; sprovođenje Strategije digitalizacije obrazovnog sistema (2022-2027) i povezanih akcionih planova
	3.2 Obrazovanje i razvoj vještina	
	3. Razvoj ljudskog kapitala	
4.Temeljna prava / Vladavina prava	4.1 Demokratija	4.1.1 Usvajanje novog, sveobuhvatnog i harmonizovanog pravnog okvira za sprovođenje izbora usvojen od strane Skupštine, u skladu sa evropskim standardima i postojećim preporukama Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS)/ Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), kao i Savjeta Evrope
	4.2 Pravosuđe	4.2.1 Sudstvo i tužilaštvo su nezavisni/samostalni, nepristrasni, odgovorni i djeluju sa integritetom i profesionalnošću
	4.3 Borba protiv korupcije	4.3.1 Efikasno sprovođenje zakonodavstva za borbu protiv korupcije, uključujući korupciju na visokom nivou, uključujući finansijske istrage i zaplijenu i oduzimanje imovine, u skladu sa pravnom tekovinom EU, evropskim i međunarodnim standardima, uključujući preporuke misije za reviziju 2022, kao i preporuke GRECO i OSCE
	4.4 Temeljna prava i sloboda medija	4.4.1 Smanjenje nivoa porodičnog nasilja u Crnoj Gori 4.4.2 Djelotvorna primjena Zakona o zaštiti ravnopravnosti i zabrani diskriminacije
		4.4.3 Djelotvorno sprovođenje preporuka Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja (CPT)
	4.5 Borba protiv organizovanog kriminala	4.5.1 Unapređenje rezultata istraga, potvrđenih optužnica i pravosnažnih presuda u slučajevima organizovanog kriminala (uključujući pranje novca, sajber kriminal, krijumčarenje cigareta, oružja i droge, trgovina ljudima, uključujući slučajeve seksualne i radne eksploatacije).
	4.6 Vizna politika	4.6.1 Usklađivanje vizne politike sa listom zemalja EU za koje je viza potrebna, posebno u odnosu na zemlje koje predstavljaju nezakonite migracije ili bezbjedonosni rizik za EU

Reformska agenda Crne Gore 2024-2027

Finansijski okvir za Crnu Goru

- Isplate zavise od postizanja kvantitativnih i kvalitativnih indikatora povezanih sa mjerama u periodu 2024-2027;
- Preduslovi i opšti uslovi iz Regulative moraju biti ispunjeni u svakom trenutku tokom trajanja Instrumenta da bi se mogla izvršiti isplata;
- Isplate se vrše 2 puta godišnje (II i IV kvartal);
- Pretfinansiranje 7% u IV kvartalu 2024. godine.

Fiskalna strategija Crne Gore za period 2024-2027. godine

- **Fiskalna strategija je dokument** koji se donosi zbog obaveze koja je predviđena Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti. Konkretno, članom 17 je predviđeno da Fiskalnu strategiju za period trajanja mandata Vlade donosi Skupština Crne Gore, a predlaže je Vlada Crne Gore.
- **Dokumentom su predložene jasne i ciljane mjere fiskalne konsolidacije i reforme** za povećanje prihoda države u narednom periodu.
- **Osnovni cilj u oblasti fiskalne politike** je stvaranje preduslova za sveobuhvatnu reformu poreskog sistema u cilju proširenja poreske baze, a samim tim i stvaranja novih izvora prihoda, izmjena dalje regulative u skladu sa zakonodavstvom EU, kao i unapređenje konkurentnosti putem smanjenja poreskog opterećenja na rad, koje će Crnu Goru svrstati među državama sa najnižim nametima na zarade zaposlenih u Evropi.
- Među najvažnijim mjerama koje je Vlada predložila, jeste **olakšanje biznis barijera** kroz **umanjenje poreskog opterećenja na zarade zaposlenih i unapređenje standarda građana** kroz **povećanje minimalne zarade, kao i ostalih zarada**. Naime, kako je cijena rada prepoznata kao značajan fiksni trošak po poslodavce, Vlada je predložila **umanjenje opterećenja na zarade zaposlenih**, kroz niže stope izdvajanja doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje, sa ukupno 20,5% na 10%.

**FISKALNA STRATEGIJA
CRNE GORE ZA PERIOD
2024-2027. GODINE**

Fiskalna strategija Crne Gore za period 2024-2027. godine

- **Mjerom umanjena obavezne stope doprinosa na zarade**, unapređuje se konkurentnost privrede, budući da će poslodavci ostvarivati uštede na isplate svih zarada iznad nivoa minimalne, koje mogu iskoristiti za dalje povećanje plata, nove zaposlene ili za nove investicije u svom poslovanju.
- **Povećanjem minimalne zarade na 600 eura za zaposlene do V stepena stručne sprema i 800 eura za zaposlene sa VI i višim nivoom stručne sprema**, Vlada poboljšava životni standard građana, a naročito imajući u vidu sve izraženije izazove na tržištu rada, u vidu raspoložive radne snage, a što je poseban izazov i za poslodavce.
- U **oblasti fiskalne politike glavni ciljevi u periodu 2024 – 2027. godine** odnose se na:
 - ostvarivanje **suficita** tekuće budžetske potrošnje;
 - ostvarenje **budžetskog deficita na prosječnom nivou od 3,3% BDP-a** periodu 2024-2027. godine;
 - **nivo javnog duga** na prosječnom godišnjem nivou od **oko 64%** u periodu 2024-2027. godine uz neto javni dug na prosječnom godišnjem nivou od 61%;
 - obezbjeđivanje uslova da se **ново zaduživanje** isključivo vrši za **finansiranje kapitalnih projekata** odnosno otplatu i refinansiranje postojećih dugova države;
 - **značajno uvećanje sredstava** kroz ulaganje kroz Kapitalni budžet i podršku kroz grantove obezbijeđene od strane EU, čime se otpočinje intenzivan investicioni ciklus i doprinosi ubrzanju ekonomskog rasta;
 - **izdavanje državnih garancija** samo za projekte od opšteg javnog interesa koji doprinose dugoročnom razvoju.

**FISKALNA STRATEGIJA
CRNE GORE ZA PERIOD
2024-2027. GODINE**

Glavne poruke Fiskalne strategije:

- Program je **inkluzivan** jer podrazumijeva rast zarada za sve zaposlene u Crnoj Gori, kao i rast penzija;
- Program podrazumijeva **smanjenje poreskog opterećenja na rad** kako bi rasteretili poslodavce u dijelu najvećeg fiksnog troška, a to je trošak na zarade;
- Svaki poslodavac koji je **isplaćivao zarade iznad nivoa nove minimalne zarade od 600€** ostvaruje isključivo uštedu i pored povećanja zarada što može iskoristiti za nova zapošljavanja, investiranje;
- **Dvije minimalne zarade od 600€ i 800€** u zavisnosti od stručne spreme zaposlenog, rezultat su zahtjeva reprezentativnih predstavnika poslodavaca u okviru obaveznog socijalnog dijaloga koji je vođen na temu ove reforme. Time se došlo do optimalnog modela koji omogućava rast zarada svih zaposlenih, a ne samo zaposlenih u javnom sektoru. Ova reforma je zbog toga **inkluzivna i pozitivna - za zaposlene i penzionere, kao i za poslodavce, uz očuvanje pune makroekonomske i fiskalne stabilnosti**;
- Nakon ove reforme „**poreski klin**“(odnos bruto i neto zarade) iznosi svega **11,1% na minimalnu zaradu od 600€; 13,5% na minimalnu zaradu od 800€ i ukupno 16,2% na prosječnu zaradu od 1000€**.
- Crna Gora postaje zemlja sa **najmanjim poreskim opterećenjem na rad u Evropi** (prosjeak OECD zemalja iznosi 34,8% na prosječnu zaradu);
- **Program je fiskalno neutralan**. Prihodi su konzervativno planirani budući da nisu planirani prihodi od: legalizacije nelegalno izgrađenih objekata, nelegalno stečene imovine i potencijalne koncesije na Aerodrome;
- **Nema povećanja opštih poreskih stopa**: PDV-a, porez na dobit, poreza na dohodak;
- U periodu 2024-2027. projektuje se **suficit tekuće potrošnje** što znači da se zadovoljava „**zlatno pravilo**“ za planiranje budžeta da se sve **tekuće obaveze izmiruju iz tekućih prihoda**. Dakle, nema zaduženja za ovu reformu, svako zaduženje biće isključivo za finansiranje izgradnje infrastrukture i vraćanje starih dugova;
- **Penzije rastu oko 8%** isključivo zbog rasta prosječne zarade;
- **Finansiranje penzija ostaje isključivo preko Fonda PIO i prvog penzionog stuba**.

FISKALNA STRATEGIJA
CRNE GORE ZA PERIOD
2024-2027. GODINE

➡ HVALA NA PAŽNJI!

- ➡ Kontakt: bojana.boskovic@mif.gov.me
 - ➡ Tel+ 382 69 515 672
 - ➡ Stanka Dragojevića 2
 - ➡ 81000 Podgorica
 - ➡ Kancelarija br: 38